

La torre de Foix

per RAMON COROMINAS CAMP i JAUME COROMINAS CAMP

Aquest article vol donar a conèixer quina era la forma original d'aquest conjunt arquitectònic. A partir del seu estat actual s'ha realitzat el plànol de la primitiva factura medieval.

En observar l'exterior d'aquesta casa amb detall, hom s'adona de la seva antiguitat i del seu caràcter defensiu: les finestres del pis superior amb volta, el reng d'espitlleres i les mènsules de recolzament d'una garita desapareguda de la paret de ponent, junt amb les espitlleres de l'indret de la porta, ho evidencien clarament. Però és al seu interior on realment es posa de manifest el prototipus d'una casa rural fortificada.

L'objecte, doncs, del present treball és donar a conèixer la forma original d'aquest conjunt, amagada i desfigurada per les ampliacions i consegüents mutilacions posteriors que ha sofert, al pas dels anys, aquesta casa.

Aquesta tasca ha consistit en croquitzar i mesurar l'estat actual de l'edifici, destriant les parts originals de les ampliacions, per tal de poder realitzar el plànol de la primitiva factura.¹ En aquest intent hem hagut de refer hipotèticament les parts desaparegudes. La més important ha estat el pis superior de la torre de defensa, que fou escapçada al restar unida aquesta amb la casa, i quedar resolta la coberta del conjunt amb dues vessants. Aquest escapçament es fa pal·lès en observar que en l'interior de la torre, a la paret més alta del segon pis ha

perdurat un reng de les típiques mènsules destinades —en aquestes construccions— al sosteniment del bigam dels sostres, clar exponent de la seva continuïtat. També, i per la mateixa causa, la paret de sol ixent de la casa —llevat de la planta baixa i la meitat en el primer pis— fou anul·lada, la qual cosa ha fet que desconeguéssim la distribució de les finestres i espitlleres que hi poguéssim haver; també en resultà afectada la porta que des del primer pis servia per accedir —mitjançant una palanca o bé un pontarró— a la torre de defensa, la qual hem dibuixat enfront i idèntica que la de la torre, acceptant-ho com a possibilitat més lògica. Ens hem permès datar del segle XV —encara que amb certa reserva—² les parts que assenyallem com a originals, basant-nos en la data de 1457 en la qual l'abat i el monestir de Sant Llorenç prop Bagà lloaren i aprovaren la compra del mas i batllia de Sant Climent pel donzell de Bagà Joan de Foix. Entenem, però, que la paraula mas, a més de definir un terme o propietat, implica l'existència d'una casa rural, de la qual cosa no en dubtem, però ens costa d'admetre que les característiques d'una pagesia del segle XV fossin les de la casa que els presentem, de no

haver estat amb anterioritat propietat d'un altre donzell o cavaller.

Descartem aquesta possibilitat pel fet que sempre havia estat aquest lloc sota el domini directe de l'abat de Sant Llorenç; per altra banda, posseint aquest el castell de Guardiola, situat al punt més idoni de la contrada i a un pas, com aquell qui diu, amb Sant Climent, no té cap sentit que fos ell qui la fortifiqués. Recularem al 1327 per intentar justificar la presència d'aquesta casa i més o menys concretar la data en què fou construïda.

Quan es construí la torre de Foix?

El 1327 l'abat Guillem, possiblement per motius econòmics, bescanvià la meitat del castell de Guardiola i lloc de Llenes amb els drets que el rei Alfons III, el Benigne, posseïa a les parròquies de Vallcebre i Fumanya. Aquest tracte es fa sense el consentiment del baró de Pinós, que segons sembla tenia uns drets sobre aquest castell i els seus habitants. Això crea un malestar en els Pinós que veuen minvar la seva preponderància al quedar una part d'aquest lloc estratègic sota el domini reial. Aquest malestar es manifesta amb un seguit de violència

Vista de les dues façanes frontals originals de la casa i de la torre, amb les finestres originals de mig punt.

contra l'abat de Sant Llorenç i el rector de Cerdanyola —que depenia del monestir— i contra els seus respectius homes. A conseqüència d'aquests fets són excomunicats tot un reguitzell de rectors i altres homes de la baronia i, per tal que se'ls llevi aquesta sentència, el baró ha d'esmenar monetàriament els danys causats, i fins i tot els homes ajuden a reconstruir l'església de Cerdanyola que havia estat destruïda.

Passen els anys sense que es produeixi cap fet notable, i arribem al 1364; en aquesta datat el rei Pere III d'Aragó, per necessitats de diners en la guerra que sosté amb Castella ven els drets que tenia al castell de Guardiola i lloc de Llenes a la vila de Berga, contradint així les clàusules establertes entre el seu antecessor i l'abat Guillem en la permuta del 1327. Un any després d'aquesta venda, els oficials del rei i els consellers de la vila de Berga havien usurpat al monestir tota jurisdicció sobre el castell, de tal manera que l'abat no podia intervenir en res ni li pagaven la meitat de les rendes, com estava establert.

Per aquest motiu, el 5 de març de 1365, l'abat Jaume Çaprous ven al baró de Pinós l'altra meitat del castell de Guardiola i lloc de Llenes, que encara li quedava, amb els seus termes, cavallers, senyors feudataris i vassalls, homes i dones, masos i bordes, amb tota la jurisdicció civil que hi exercia.

En aquesta data sembla haver canviat molt la relació entre els Pinós i el monestir, fins i tot s'observa la introducció d'homes d'aquest en la comunitat: el

mateix Jaume Çaprous era fill d'una família resident a Bagà —capital de la baronia— i al mateix monestir hi tenia dos germans monjos. El seu antecessor, l'abat Jaume, a més a més era jutge ordinari de la baronia. Amb aquests condicionants es pot comprendre fàcilment que aquesta venda s'esfectués amb el màxim de concessions; sembla desmentar-ho el fet que després d'haver-se realitzat, en el llogarret de Sant Climent hi hagués homes que havien de respondre al so del castell de Guardiola, quan sabem que d'antiga consuetut eren acostumats a eixir al so de Berga.

La presència novament dels Pinós al castell de Guardiola suposava —encara que fos mitjançant l'ús de la força— la recuperació de la jurisdicció i drets establerts en la permuta de 1327. Tal com era d'esperar sovintejaren les lluites entre els homes del baró de Pinós i els de la sots-vegueria de Berga, essent una de les més importants la que va esdevenir els primers dies de l'any 1368 en els plans de Rebol·l. Aquestes baralles encara duraven el 1392. Desconeixem com seguirien les relacions entre els Pinós i la sots-vegueria de Berga entre els anys 1392 i 1463 envers la possessió de l'esmentat castell, però en aquest període es produeix un fet de molta transcendència. L'arribada a Catalunya de la dinastia castellana dels Trastàmars el 1412 trasbalsa la societat catalana, creant una situació conflictiva que no farà més que agreujar-se fins esclatar una guerra civil i revolució 1462-1472.

En aquest enfrontament Galceran VI

de Pinós recolzarà la causa de Joan II, mentre que la sots-vegueria de Berga i, fins i tot, alguns homes de les mateixes baronies seran fidels a la causa de Catalunya.

Cinc anys abans d'esclatar aquesta guerra, el 1457, un feudatari d'aquest mateix Pinós, Joan de Foix, que aleshores ostenta el càrrec de procurador general de les baronies, compra el mas i batlliu de Sant Climent, molt proper al castell de Guardiola. Al nostre modest entendre aquesta compra va ser motivada per les circumstàncies del moment; més que mai convenia assegurar la presència dels Pinós en aquest indret estratègic —car com hem pogut veure, tot i posseint la meitat dels drets en l'esmentat castell no era pas gens fàcil fer-se'ls valdre— i una de les formes de fer-ho era fortificant un lloc proper i ben situat com és en aquest cas aquest llogarret; per altra banda amb aquesta construcció es garantia refugi i defensa als homes d'aquest lloc, on probablement, tal com hem insinuat suara, ja existia certa dependència. És doncs per aquesta raó que creiem que la construcció d'aquesta casa que d'aleshores ençà portaria el cognom del seu propietari, es verificà seguidament després d'haver-se efectuat aquesta compra.

La família Foix

Com a complement d'aquest treball creiem de justícia fer un breu esment d'aquesta família que durant més de quatre centúries n'han estat els seus propietaris.

Aquesta família no apareix fins a començaments del segle XV amb el donzell Pere de Foix (1408). Fill d'aquest fou Joan Pere, que és el mateix Joan suara esmentat que comprà el mas Sant Climent; són també aquest Joan i el seu suposat fill, els membres d'aquesta família baganesa que en el seu historial assoliran els càrrecs més importants dintre la baronia. Els anys 1447, 1449, 1459 i 1469 trobem a Joan (Joan Pere) actuant com a procurador general de Galceran G. VI de Pinós. El 27 de novembre de 1469 aquest mateix Joan, titulant-se encara procurador general del senyor vescomte, presta sagrament d'homenatge —per imposició del rei de França— a Francesc G. de Pinós, fill del vescomte. El 4 de desembre també ho feien els homes del castell de Guardiola del qual era capità el donzell Joan de Foix. No creiem, però, que es tracti de la mateixa

persona, sinó que aquest capità probablement seria fill de l'anterior. Ho fonamentem en el fet que aquest Joan el trobem encara actuant el 1480 com a procurador i lloctinent de Galceran G. de Pinós i el 1484 com a capità del castell de Guardiola, per tant no ho podem admetre en la persona de Joan Pere que féu els capítols matrimonials el 1433, car en aquella data ja seria un home vell o probablement mort. Ho corrobora el fet que en una data molt posterior, el 1473, se'ns assabenti que Margarida era la muller de Joan de Foix, quan sabem per la dada que ens parla dels capítols matrimonials de Joan Pere, que aquest va amullerar-se amb Beatriu Companyó.

Descendent d'aquest Joan fou un tal Jaume, al qual també se'l troba ocupant càrrecs d'importància dintre de la baronia. El 1491 era procurador i actor de l'obra de l'hospital nou de Bagà. El 1494 Felip G. de Pinós i de Castre el comissionà per tal que donés possessió de la baronia de Peguera a Francesc G. de Pinós al qual l'havia venut; i el dia 3 de gener de 1495 trobant-se el noble Francesc en el castell de Peguera, en presència del magnífic Jaume de Foix, donzell i batlle de Bagà, prengué amb tota sollemnitat possessió de dita baronia. Tot seguit el noble Francesc al peu de la porta del dit castell constituí procurador seu a l'esmentat Jaume per rebre els homenatges dels homes de la dita baronia.

Fill d'aquest Jaume fou altra vegada un Joan Pere —possiblement per haver-se'n dit el seu avi— al qual instituí hereu universal el 1511. A partir d'aquesta última dada i sense conèixer cap més detall sobre el referit Joan Pere, la continuïtat de la geneologia d'aquesta família ens queda interrompuda; no obstant això, les mateixes fonts ens van facilitant informació relacionada amb la mateixa.

El 1617 residia a Bagà la lltra, dona Eugénia, vídua de Climent de Foix i Descallar, donzell.

Sabem que el 1679 una tal Teresa de Foix estava emparentada amb la noble família Solanell de Ripoll; és la primera data que hem trobat que ens assabenta d'aquest parentiu. El cognom Solanell de Foix o bé Solanell i de Foix —de les dues formes se't troba escrit— acompanyat dels noms Julià, Julià Climent i Climent els trobem sovintejadament durant els segles XVII i XVIII.³

A les acaballes del segle XVIII ens consta que la família Solanell de Foix i de Graell (Josep i Julià) domiciliats a Ripoll, eren propietaris d'aquesta finca on

J. COROMINAS

Les façanes frontals primitives s'uniren amb un pany de paret on s'hi construí la porta actual.

hi tenien per masover a Climent Escarrer.

El 1829, Don Mariano de Foix i d'Ornós, veí de Bagà⁴ heretà la finca segons testament atorgat davant notari per Gertrudis de Magarola de Solanell de Foix. El fet que aquest envidués i es tornés a casar promogué un plet entre la filla del primer i del fill d'aquest segon matrimoni, que fallà el 1874 a favor d'aquest segon fill, Don Mariano de Foix, advocat i veí de Puigcerdà.

Des d'aquesta última data fins a l'adquisició d'aquesta propietat per la companyia minaire «Carbones de Berga, S.A.», que creiem va ésser per allà als anys vint d'aquest segle, desconexim si va haver-hi cap altre propietari descendent d'aquesta família.⁵

Aquesta família, a més a més de la Torre i d'altres propietats, posseïen casa en els pòrtics inferiors de la plaça de Bagà. És molt interessant l'inventari pres per Pere de Foix l'any 1428, en el qual hom pot fer-se càrrec dels béns que posseïen aquestes famílies de cavallers. Entre el material inventariat hi figura «Un pavés ab lleó pintat que és de cara», concreció que ens dona a conèixer la seva heràldica, la qual aprofitem per segellar aquest treball.

ixent de la planta baixa i les mènsules existents del capdamunt pel sosteniment dels sostres desapareguts, confirmen que es tracta d'una substitució posterior.

2. Ens sorprèn que a mitjans del segle XV s'emprés encara el sistema primitiu (pollagueres) de gir dels batents de la porta, els vestigis del qual encara es poden apreciar en la part superior del galze de l'entrada original de la casa, i no obstant en la porta de la torre —que l'hem datat de la mateixa època— i té unes dimensions més reduïdes, ja empraren els golfos, més resistents i més propis de l'època.
3. Es comprèn fàcilment això si es té en compte que el titular de la parròquia, tal com hem anat repetint, és Sant Climent i el de la parròquia veïna, on també hi tenien propietats, és Sant Julià de Vallcebre o de Freixens.
4. Una branca d'aquesta família va romandre a Bagà fins al segle actual; els seus membres també els hem trobat ocupant càrrecs importants dins la vila. Un d'aquests membres fou Mariano que, com hem dit, heretà el 1829 la Torre de Foix.
La Torre de Brocà, que estava sobre el portal de Vilella de la muralla de Bagà, la posseïren també aquesta família fins al segle present.
5. Durant els treballs de millorament d'aquesta finca, que es realitzaren després d'haver estat adquirida per «Carbones de Berga, S.A.», es descobriren —segons el dir de la gent que hi treballaren— uns soterranis que deien que comunicaven a l'església de Sant Climent, i on s'hi trobaren cranis travessats per grans claus. Nosaltres, pel fet que aquests van ésser situats, res d'això no hem pogut constatar.

BIBLIOGRAFIA

SERRA VILARÓ, J.; *Les Baronies de Pinós i Mataplana*, Barcelona, 1947.
Registre de la Propietat de Berga.

Ramon Corominas Camp i Jaume Corominas Camp, estudiosos de temes del Berguedà

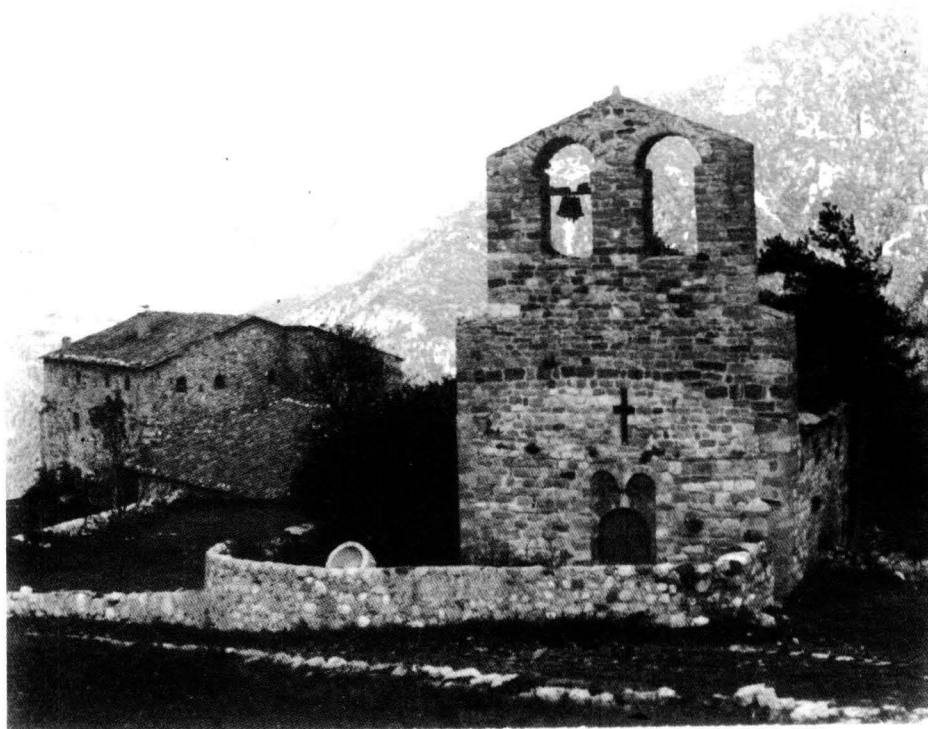
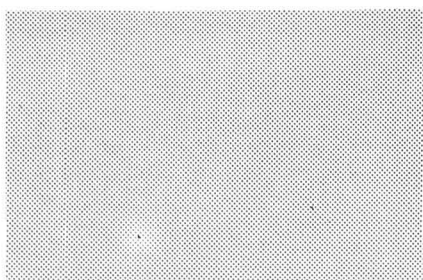
NOTES

1. Exceptuant, però, les voltes del primer, segon pis i escala de cargol de la torre, que no acceptem com a originals, però per tractar-se d'una modificació molt antiga la presentem tal com l'hem trobat. El fet que l'escala, que considerem coetània amb les voltes, tapi interiorment una de les espitlleres de la paret de sol

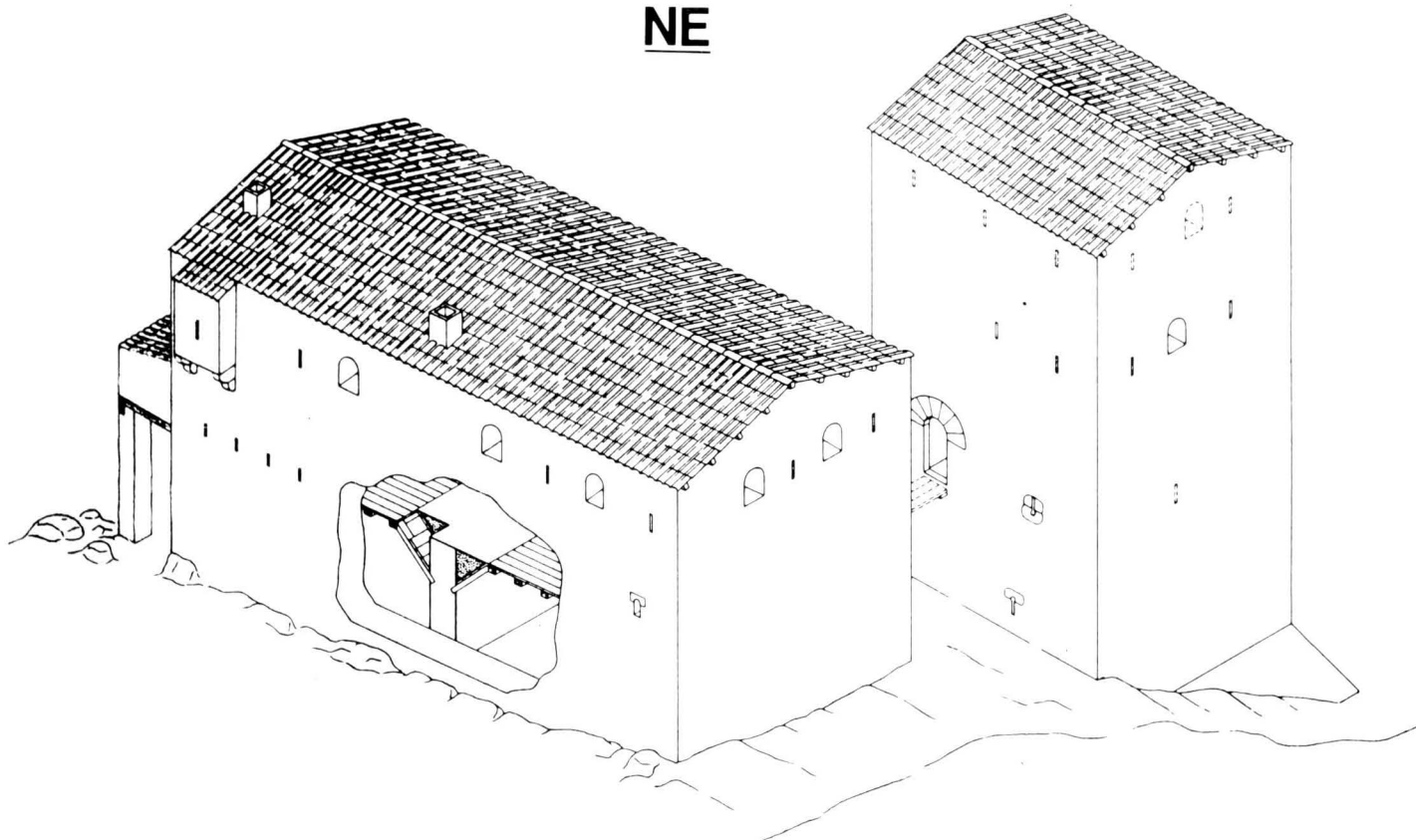
“I pavés ab l leó pintat que és de cara”

(Del inventari dels béns de Joan Pere de Foix de l'any 1428).

Conjunt del llogaret de Sant Climent de la Torre de Foix amb l'església romànica a primer terme i la masia en segon pla.

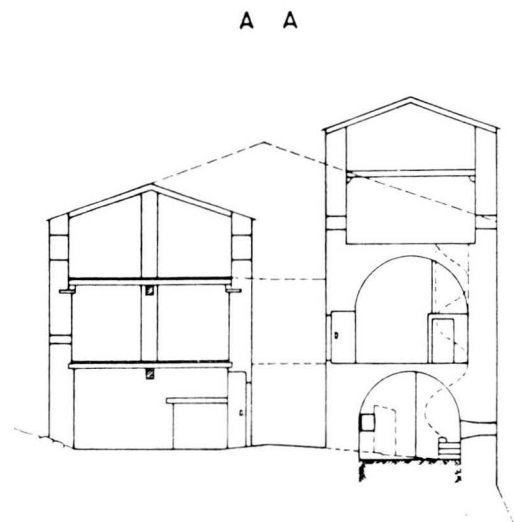
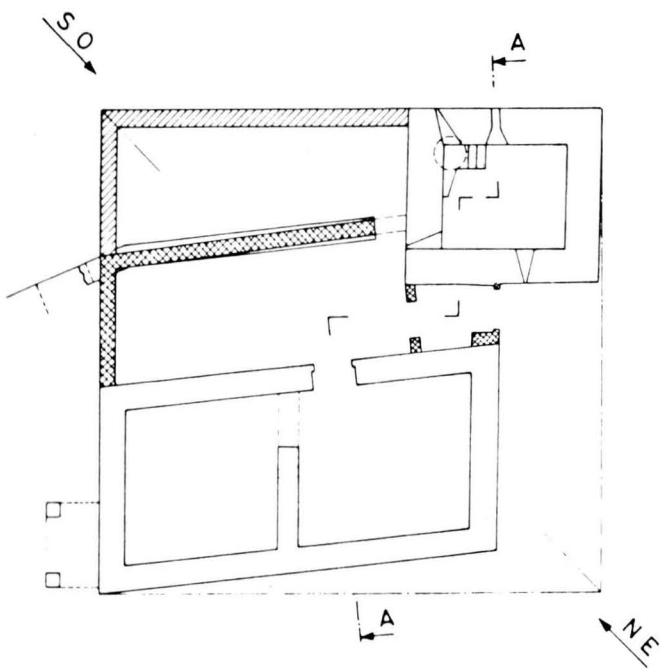
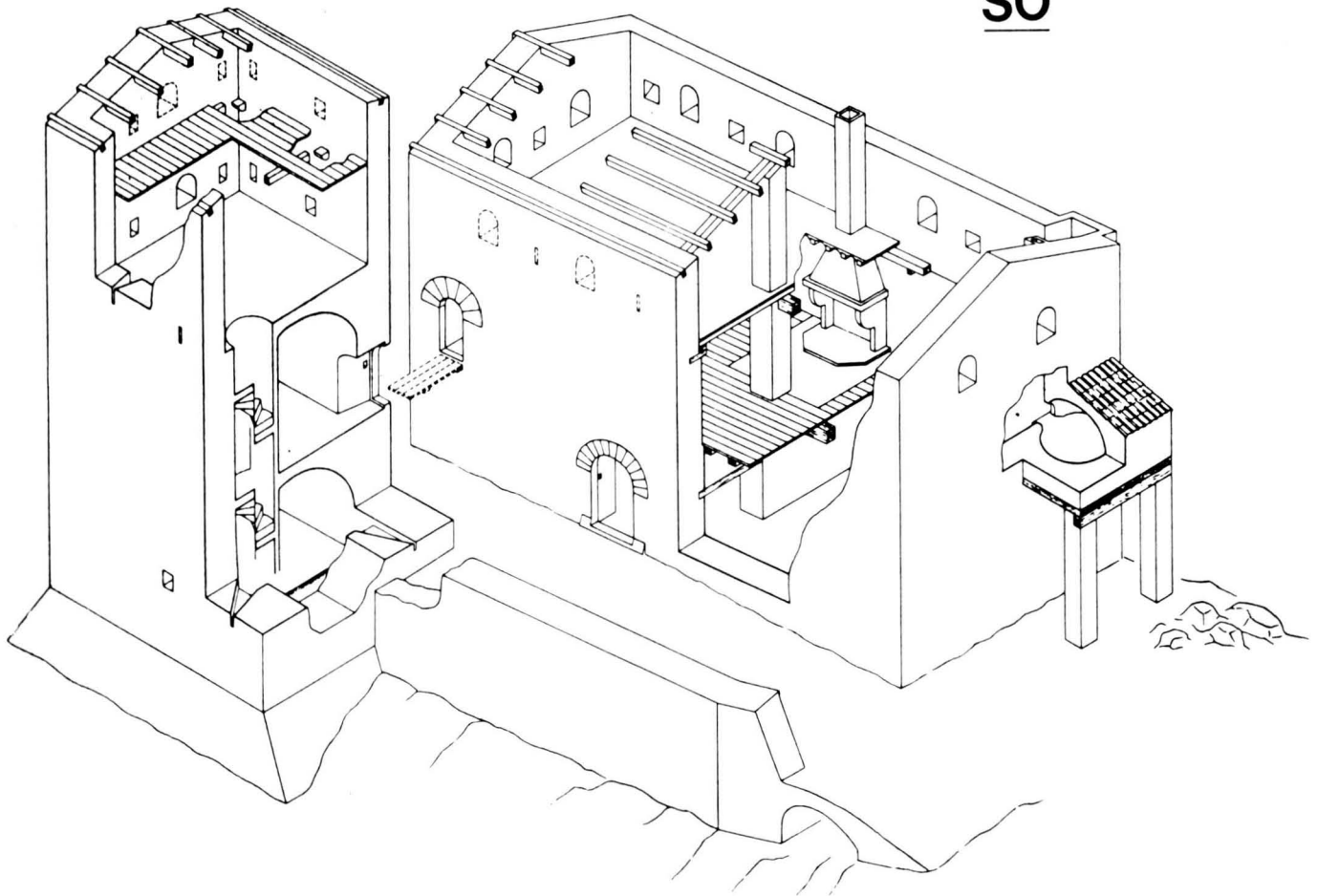
NE

LA TORRE DE FOIX
Guardiola de Berguedà

Perspectiva isomètrica del conjunt (casa-torre) abans de ser ampliat.

SO

- Planta original (segle XV)
- ▨ Primera ampliació
- ▩ Segona ampliació (aspecte actual)
- Perfil actual